

نظری به رشد و تکامل فرهنگ‌نگاری تاجیکی (فارسی)

س. نظرزاده

فرهنگ‌نگاری در تاریخ زبان تاجیکی (فارسی) سابقه دیرینه و نمونه‌های برجسته دارد. فرهنگ‌ها و لغت‌نامه‌های فراوان، که لغت‌شناسان و فرهنگ‌نگاران مشهور در دوره‌های گوناگون تهیه و تألیف کرده‌اند، گنجینه بی‌بهای واژگان زبان تاجیکی (فارسی) محسوب گردیده و امروز قالب و شکل و گونه‌های مختلف کلمه‌سازی و اصطلاح‌آفرینی زبان از روی آنها آموخته می‌شود. در این فرهنگ‌ها و لغت‌نامه‌های گوناگون، مؤلفان و مرتبان تغییرات و تحولات بخش واژگان زبان و کلمه‌های نو ساخت و تازه‌ایجاد زمان خود را با شرح و تفسیر ثبت کرده و برای نگه‌داشت و تکمیل به آیندگان میراث مانده‌اند (= گذاشته‌اند).

طبیعی است که زبان همچون (= به عنوان) پدیده جمعیتی (= جمعی) همیشه در حال انکشاف (= رشد و تکامل) و تکامل و تغییر و تحول بوده، پیوسته مفهومی نو و معلومات تازه فراوان توسط رسانه‌های مختلف اخباری (= خبری) به آن وارد می‌گردد.

معمولاً این‌گونه واسطه‌های افاده در فرهنگ‌های تفسیری زبان تنظیم، تکمیل و نگهداری می‌شود. در زبان تاجیکی تا امروز چنین نقشی را فرهنگ تفسیری زبان تاجیکی [زیر نظر محمدجان شکوری، ولادیمیر کاپرانوف، رحیم هاشم، ناصر جان معصومی] می‌بازید، که آن هم بیشتر برای آموزش و تدقیق زبان ادبیات کلاسیک به کار می‌رود. همچنین اعتراف باید کرد که فرهنگ تفسیری زبان تاجیکی اساساً کلمه‌ها و تعبیرات ادبیات کتابی عصر (= قرن) دهم تا ابتدای عصر بیستم را فراگرفته است. امروز از چاپ آن تقریباً نیم عصر (= قرن) می‌گذرد. در طول این مدت، در حیات اجتماعی و سیاسی و فرهنگی تاجیکستان رویدادهای بسا مهم و دگرگونی‌های بسیار عمیق به وقوع پیوست. مخصوصاً، پس از اعلان استقلالیت و دولتی شدن زبان تاجیکی، در بخش واژگان و اصطلاحات آن تغییرات زیادی پدید آمد. این تحولات و این همه اصطلاحات و نوواژگان در ترکیب ذخیره لغوی زبان باید جایگاه خود را پیدا کنند. افاده زبانی پدیده‌های اجتماعی دوران معاصر در یگان (= هیچ) فرهنگ دیگر ثبت و تنظیم نگردیده است. یکی از سبب‌های نابسامانی‌های زبان و خودسری‌ها در استفاده زبان دو سه ده ساله آخر نیز همین عامل است.

بار اول است که برای تصویر و انعکاس این تغییرات و پیشرفت‌هایی که در مدتی طولانی، یعنی قریب یک عصر در ترکیب لغوی و فرزا لایی (فراژئولوگی) = ترکیبات و عبارات) زبان ادبی تاجیکی رخ داده‌اند، فرهنگ تفسیری زبان تاجیکی با فراگیری (= در برگرفتن) تقریباً ۸۰ هزار کلمه و عبارت (= عبارت، اصطلاح) مرتب و نشر می‌شود.

در تهیه این فرهنگ نکته‌های زیرین در نظر گرفته شده است:

- انعکاس خصوصیت‌های اساسی زبان تاجیکی دوره کلاسیک تا سده بیستم به‌طور فشرده با استفاده از مواد فرهنگ تفسیری زبان تاجیکی و دیگر فرهنگ و لغت‌های دوره کلاسیک بدون آوردن نمونه‌ها از آثار شاعران و ادیبان این دوره؛

- استفاده از تجربه فرهنگ‌سازی (فرهنگ‌نویسی) و لغت‌نگاری هم‌زبانان ما در ایران و افغانستان. در این مورد از فرهنگ و لغت‌نامه‌های هم‌زبانان فقط واژه و ترکیب‌های سیر استعمال (= پر بسامد) گرفته شد، که از لحاظ درک و فهمش برای تمام فارسی‌زبانان مشترک‌اند؛

- استفاده از کلمه و اصطلاحات و ترکیب‌های زبان تاجیکی معاصر، که تاکنون در فرهنگ‌های تفسیری انعکاس نیافته بود.

زبان تاجیکی در طول سه ده ساله آخر، از واژه‌ها و افاده‌های دری افغانستان و فارسی ایران فراوان استفاده برده، ترکیب لغوی خویش را غنی و احتیاجات افاده مفهوم و پدیده‌های نوین را تأمین ساخته است. عیناً همین‌گونه نیازمندی در زبان دری و فارسی نیز موجود است و فرهنگ تفسیری زبان تاجیکی برای هم‌زبانانمان چنین شرایطی را فراهم خواهد آورد. گذشته از این، فرهنگ تفسیری زبان تاجیکی امکان می‌دهد، تمام مفهوم و ظهورات، که در صد ساله گذشته در کلمه و اصطلاحات زبان تاجیکی افاده گشته، مورد توجه هم‌زبانان قرارگیرد.

منبع اساسی کلمه و عباره‌های مورد تفسیر این فرهنگ، ذخیره بسیار بزرگ گنجینه برگه‌ها - واژه‌های مثال‌دار تا سال‌های ۸۰ عصر گذشته آثار ادبیات بدیعی، سیاسی و اجتماعی، علمی و ساحوی (= حوزه‌ای)، از مطبوعات دوری (= ادواری)، حجت‌های (= اسناد) رسمی، کتاب‌های درسی و از ترجمه اثرهای بدیعی گوناگون انتخاب و جمع‌آمده می‌باشد، که از طرف کارمندان شعبه فرهنگ‌نگاری و اصطلاحات (شعبه لغت) پژوهشگاه زبان و ادبیات به نام رودکی به وجود آورده شده است. این گنجینه در تهیه فرهنگ تاجیکی به روسی نیز به‌طور وسیع استفاده شده است. از بس که (= از آنجا که) از ابتدای سال‌های ۹۰ عصر بیستم انتخاب و برچیدن (= گزیدن) کلمه و عباره‌ها در این شعبه بنا بر کمبود قوه کاری (= نیروی کار) قطع گردید، در تهیه، اصلاح و

تکمیل فرهنگ تفسیری زبان تاجیکی مواد فرهنگ تاجیکی به روسی همچون سرچشمه اساسی واژگان و عبارتهای زبان معاصر تاجیکی استفاده گردید. این چنین، به غیر از واژه و ترکیب‌های زبان معیار، در فرهنگ یک تعداد واحدهای لغوی از زبان زنده خلق، که از لحاظ ساخت زیبا و شِئَم و از جهت افاده معنا بی‌نقصان‌اند و اکثر در آثار شاعران و نویسندگان استفاده شده‌اند، جایگاه خود را یافته‌اند. این عمل برای از نو زنده کردن کلمه‌های ناب و اصیل تاجیکی و مورد استفاده من بعده قرارگرفتن آنها نقش مهم خواهد داشت.

